

Gebauer Hanga

EGY FIATAL TUDÓS AZ „ŐSI” NYOMÁBAN

Az 1906-tól a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának napidíjas gyakornokaként tevékenykedő Györffy István bekapcsolódott a múzeum Bátky Zsigmond által meghatározott tervébe, vagyis az ország néprajzilag még nem kutatott területeinek vizsgálatába. Célul tűzte ki a Fekete-Körös völgyének felkeresését, ahol alapos levéltári kutatómunkát követően 1911 augusztusában és szeptemberében 46 napos néprajzi terepmunkát végzett. A Nagyváradtól mindössze 60 km-re, délkeletre fekvő völgyben a fiatal kutató egy változásban lévő, azonban az alföldinél – amellyel szoros rokonságban állt – jóval archaikusabb, Györffy szóhasználatával élve: „ősibb” kultúrát talált.

Az Alföld és az Erdélyi-szigethegység között, a Fekete-Körös mentén körülbelül húszezer magyar élt a századfordulón, tizennyolc településen. A völgy földrajzilag két jól elkülöníthető egységből, az Alföld felé nyitott, laposabb Alsó-völgyből, valamint a Béli-, és a Bihar-hegység által körülzárt Felső-völgyből áll. A földrajzos végzettségű Györffy István által térképeken alaposan dokumentált településszerkezetek jól mutatják a különbséget az alföldiesebb jellegű, többtűcs, nagyobb területen elhelyezkedő síkvidéki falvak – ahol „két telek dől véggel egymásra”¹ – és a szűk völgyekben, általában patak mentén elhelyezkedő, hosszan elnyúló, egytűcs felső-völgyi települések között, ahol a telkek végei kétoldalt a dombokra futnak fel. Az Alföld és Erdély között elhelyezkedő, de néprajzilag önálló egységet alkotó terület kulturális elemeiben mindkét szomszédságában lévő vidék sajátosságai megjelentek, leginkább azonban alföldi hatások érvényesültek. Ebből az irányból érkeztek az újabb és újabb modernizációs folyamatok is, amelyek eredményeképpen Györffy István ottjártakor viseletében, építészetében, lakáskultúrájában egy dinamikus átalakulásban lévő kultúra elemeit dokumentálhatta.

A gyűjtőút gazdag fotódokumentációjában párhuzamosan jelennek meg a Györffy által kutatott „ősi” elemek és a 20. század elején teret nyerő újítások. A síkvidéki falvakban inkább szalmával, a hegyvidékiekben főként zsindelemmel fedett sátor- vagy kontyolt, illetve csonkakontyos tetők mellett megjelentek alföldi hatásra a cseréppel fedett nyeregtetők. A régi típusú, kétosztatú, majd háromosztatú házak mellett, amelyek merőlegesen állnak az utca vonalára, több felvételen látható már a legújabb típusú görbe ház, amely egy újabb szobával kiegészülve derékszögben fordul be az utcára, és a homlokzattal egybeépült falazott nagykapuval teljesen lezárja a portát. A korábban elsődleges építőanyagként használt fa megdrágulása maga után vonta az építőanyagok használatában bekövetkezett változást is, így a tapasztott boronafalú, talpas gerendaházakkal egy időben a vályogból és kőből való építkezést is dokumentálhatta a kutató. A kor technikai lehetőségei miatt elenyésző Györffy Fekete-Körös-völgyi fotóanyagának házbelsőket bemutató része, 1916-ban a Néprajzi

¹ GYÖRFFY István: *Dél-Bihar falvai és építkezése I.*, Néprajzi Értesítő 1915/16., 123.

Értesítőben megjelent tanulmányában azonban részletesen elemzi a dél-bihari lakáskultúrát és az abban végbemenő változásokat. Az archaikusabb ácstechnikával készült bútortípusokat, amelyek alacsonyabbak voltak, „durván gyalult tölgyfadeszkából készültek és rovátkolt vagy körzővel vajt díszítéssel czifrázottak”,² már többnyire csak a szegényebb román családoknál találhatta meg. De Györffy gyűjtése idején már az újabb típusú festett bútorok is kiveszőben voltak, és a legtöbb háznál Belényesen vásárolt asztalobútort használtak.

Az építkezés mellett a viselet ábrázolása a másik nagy témakör, amely Györffy István kutatásának fókuszában állt, és a korábbihoz hasonlóan számos fotó szemlélteti az ebben az időszakban az öltözködésben végbemenő változásokat az archaikustól a polgárosultabb darabokig. Az Alsó- és Felső-völgy közötti már említett különbség azonban ezen a területen is szembetűnő. Az alsó-völgyi települések lakói alföldi hatásra a századforduló időszakában már teljesen polgárosult öltözetet hordtak, míg a hegyek közt elzártságban élők viseletét néhány újítás ellenére is a hagyományokhoz való ragaszkodás jellemezte. Elsősorban a férfiak őrizték meg az egyrétegű, inges-gatyás típusú, fehér vászonviseletet, felsőruhaként az ugyancsak archaikusnak számító szűrposztóból készült ruhadarabok vagy bőrruhák viseletét, különös tekintettel a *kuzsókra* (hímzett bőrmellény), amit minden korosztály és mindkét nem, téli és nyári időszakban egyaránt hordott. A női viseletre már több újítás volt jellemző a 20. század első évtizedeiben a Felső-völgy falvaiban is. Ennek egyik legszembetűnőbb példája, hogy a korábbi fehér vászonviselethez sötétebb viseletdarabok társultak, például a pendely és a kötény közé bekerült a szoknya, esetenként alsószoknyával együtt.

Györffy István Fekete-Körös-völgyi fotóanyagában és tárgygyűjtésében visszafogottabban, tanulmányaiban azonban hangsúlyosan szerepel a dél-bihari román és magyar lakosság tárgyi kultúrájának párhuzamos vizsgálata. A több évszázados együttélés következtében a két népcsoport anyagi kultúrája kevéssé tért el egymástól, és a magyarok nyolcvan százaléka beszélt románul, az asszimilációs folyamatok mégsem voltak jelentősek, ugyanis „a vallás az áthidalhatatlan akadály, mely megakadályozza a kölcsönös beolvadást. Az oláhság [románság] görög katolikus, és görög keleti egyházhoz tartozik, a magyarság pedig református, csekély százalékban római katolikus és izraelita.”³

Györffy István Fekete-Körös-völgyi gyűjtése a néprajztudomány egyik korai meghatározó kutatásává vált, amely publikációiban, illetve későbbi összefoglaló munkákban (például *A magyarság néprajzában*) dolgozott fel. Györffyyel egy időben Bartók Béla végzett népzenei gyűjtést ezen a területen, évtizedek elteltével pedig más jelentős kutatók – például Kós Károly és Kósa László – munkája ad időben és tárgyában is még összetettebb képet a Fekete-Körös-völgy hagyományos kultúrájáról.

Ebbe enged betekintést a budapesti Néprajzi Múzeum *Erdélyen innen – Alföldön túl. A Fekete-Körös völgye a századfordulón* című, november végén megnyílt és márciusig látható kiállítás. E páratlan gyűjteményből közöl most válogatást a Kommentár, felidézve egy letűnt világ mindennapjait.

² GYÖRFFY István: *Dél-Bihar falvai és építkezése II.*, Néprajzi Értesítő 1916/17., 106.

³ GYÖRFFY István: *Dél-Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta*, Földrajzi Közlemények 1915/43., 308.

Magyar család, Köröstárkány (Târcaia), 1911

Magyar ház az udvar felől, Körösjánosfalva (Ioaniș), 1911